

**ВИПУСК
7/2013**

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**ЧАСОПИС
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

УДК 349.412.44

Мироненко Ігор Віталійович

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ДОБРОСУСІДСТВА В ПРАВІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті розглядається правове регулювання відносин добросусідства в праві Київської Русі (X – I пол. XIV ст.). Таке регулювання в даний період було обмежене і стосувалося в основному питань непорушності меж земельних володінь та охорони межових знаків.

Ключові слова: добросусідство, сусідське право, межі, межові знаки.

Постановка проблеми. Положення про регулювання земельних відносин добросусідства містяться в главі 17 чинного Земельного кодексу України і становлять самостійний інститут земельного права.

Водночас слід відзначити, що на сьогодні питанням добросусідства науковцями приділяється порівняно незначна увага, вони розглядаються здебільшого у відповідних розділах підручників та коментарів Земельного кодексу України, а кількість наукових праць з даного питання поки що незначна.

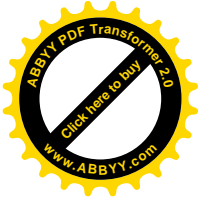
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам цього питання присвячено праці В. Є. Рубаника [12], А. М. Мірошниченка [11], Р. М. Лашенка [7; 8], а також ряд досліджень права того часу інших авторів [9; 15; 2].

Постановка завдання. Отже, для всебічного вивчення та вдосконалення правового регулювання земельних відносин добросусідства важливе значення має дослідження історії його розвитку на українських землях, зокрема в період їх перебування у складі давньоруської держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини добросусідства, виходячи із об'єктивного характеру передумов їх виникнення в тому чи іншому вигляді, існують від початків формування індивідуального землекористування як такого. Проте якщо вести мову про регулювання земельних відносин добросусідства у праві періоду Київської Русі (X – I пол. XIV ст.), то письмові пам'ятки цього часу не містять значної кількості норм з даного питання.

Найважливішою пам'яткою права даного періоду вважається «Руська правда», яка, насамперед, була збірником норм звичаєвого права того часу. Вміщені в ній норми в подальшому вплинули на правовий розвиток суміжних слов'янських народів та знайшли своє відображення у всіх пам'ятках права литовського періоду [7, с. 428-430].

Що стосується конкретних норм з питань земельних відносин добросусідства, то «Руська правда» в її короткій редакції містить лише одну норму, яку ми з певною впевненістю можемо розглядати як таку, що спрямована на їх врегулювання. Йдеться про відповідальність за порушення меж земельних ділянок, закріплену у ст. 34: «А иже межу переореть любо перетес, то за обиду 12 гривне» («А якщо хтось переоре межу чи знищить межовий знак на дереві, то платить 12 гривен винагороди потерпілому») [13, с. 27].

Університетські наукові записки № 7, 201

Дещо детальнішу норму з даного питання вміщено в Розширеній редакції «Руської Правди», ст. 72 якої також передбачено відповідальність за порушення меж земельної ділянки: «Аще межю перетнуть бортную или ролеиную розореть или дворную тыномъ перегородить межю, то 12 гривень продажи» («Якщо хтось зрубає знак вуликової межі чи розоре рілльову межю, чи тином перегородить дворову межю, то платить 12 гривень штрафу») [3, с. 49].

Зміст цієї статті вказує на поступовий розвиток правового регулювання земельних відносин у законодавстві того часу, оскільки в даній редакції «Руської правди» уже розрізняються види земельних меж, зокрема, бортну, рілльову (польову) та дворову. Б будь-якому разі, як зазначає В. Є. Рубаник, безсумнівним є те, що за нормами «Руської правди» уже в той час всяке володіння мало свої чітко визначені межі і знаки цих меж були недоторкані для інших осіб [12, с. 67-68].

Крім того, до Розширеної редакції «Руської правди» вже було включено окрему норму (ст. 73), яка передбачала відповідальність за знищення дерев-межових знаків «Если кто срубит дуб со знаменем иле межевой, то платит 12 гривен штрафа (продажи)» («Якщо хтось підрубає дуба із знаком чи межею, то платить 12 гривень штрафу») [3, с. 49].

Таким чином, положення ст.ст. 72-73 Розширеної редакції «Руської правди», в порівнянні з статтею 34 Короткої редакції «Руської Правди», відображають, крім іншого, існування на той час різних способів визначення меж: межі визначені на землі, які можна переорати чи перегородити, та межі, визначені на деревах, які можна стесати. Крім того, можна відзначити існування різних видів межових знаків: штучних та природних (дуб, що росте на межі) [12, с. 42].

В тому, що «Руська правда» в різних її редакціях містить норми, які передбачають відповідальність за порушення меж земельної ділянки, окремі дослідники вбачають підтвердження розвитку ідеї індивідуальної (приватної) власності на землю на давньоруських землях вже в першій половині XI століття набула. При цьому, для порівняння, такий же штраф (12 гривень) встановлювався за вбивство «привілейованих осіб», зокрема сільського старости [8, с. 444-445]. Характерно, що дані відносини закон захищав рівною мірою: незалежно від соціального статусу власника, штраф за знищення йому належного знаку власності був однаковим – 12 гривень.

На думку П. П. Захарченка, це означало, насамперед, захист самого принципу власності [5, с. 34]. Хоча, з іншого боку, висловлюються припущення, що такий високий штраф все ж встановлювався, хоча це прямо не вказано у відповідних статтях «Руської правди», за порушення саме межі княжої земельної ділянки чи, більш того, малось на увазі, що всі землі є власністю одного верховного власника – князя [12, с. 66-67].

Акти київських князів («уроки», «устава» або «статути», «ряди»), що є важливим джерелом щодо вивчення давньоруського права, не містять значної кількості норм з приводу земельних відносин як таких. Як зазначає з цього приводу В.М. Лешков, в цей час земельне право привертало до себе достатньо незначну увагу законодавця [6, с. 99]. Це ж можна сказати і про пам'ятки права Галицько-Волинської держави, що дійшли до нашого часу [3, с. 62-64]. Хоча в цьому аспекті необхідно відзначити «Статут Великого князя Володимира Всеволодовича Мономаха», саме з яким пов'язують виникнення Розширеної редакції «Руської Правди» та появу в ній, зокрема, розглянутої вище статті 72 в її більш детальному, порівняно з Короткою редакцією, викладі [15, с. 33-34; 6, с. 25-26].

Університетські наукові записки № 7, 2013

Ту обставину, що пам'ятки права того періоду містять порівняно незначну кількість норм з питань земельних відносин, дослідники пояснюють общинним характером земельної власності, що існувала у вигляді власності відповідної громади, князівських володінь, боярських і монастирських вотчин; відповідно; відповідно, спірні питання з даного приводу носили публічно-правовий характер і врегульовувались без спеціальних норм щодо земельної власності [5, с. 34; 10, с. 99-101]. Зокрема, як зазначає І.Ф. Леонтович, в цей період «всякие поземельные споры велись общинным порядком .... поземельные споры разбирались вообще на сходках, целою общиною» [9, с. 217]. Про переважно общинний (громадський) характер власності на землю в Київській Русі вказують й інші науковці [12, с. 78-79, 87-90].

Окремої уваги потребує розгляд положень пам'яток іноземного права, які застосовувались на руських землях в той час. Так, одним з джерел права Київської держави були переклади на церковнослов'янську мову збірників візантійських правових норм, вони з'явилися на Русі слідом із прийняттям християнства і були достатньо рано відомі в слов'янському перекладі [5, с. 29-30; 4, с. 53].

З-поміж інших відомих пам'яток того часу найбільш важливе значення для вивчення питання про регулювання земельних відносин добросусідства мають «Книги законні», які є компілятивним збірником норм візантійського права неофіційного характеру. Важливою складовою частиною «Книг законних» був «Землеробський закон» («Рільничий закон»), його положення мали застосування на українських землях у XIII-XIV століттях [11, с. 38; 5, с. 29-30]. «Землеробський закон» містив окремі спеціальні правила з питань добросусідства: «Якщо садове дерево росте між двох садів, і гілка його нахилиться, то господар дерева повинен підрізати гілку, якщо ж сад не насаджений, то хай не підрізає гілок цього дерева» (ст. 80); «якщо з впаде з дерева [з чужої ділянки] плід на землю моєї ділянки і я візьму його, то не винен» [11, с. 38].

Проте в цілому ж можна вказати про те, що на руських землях рецепція візантійського права набула достатнього поширення у сфері церковного права, водночас була достатньо обмеженою у сфері світського права, що пояснюється суттєвими відмінностями суспільного ладу Візантії та давньоруської держави [15, с. 37; 14, с. 25].

Висновки. Узагальнюючи викладене можна відзначити, що письмові пам'ятки права періоду Київської Русі (X – I пол. XIV ст.) не містять значної кількості норм щодо регулювання досліджуваних відносин. Що стосується «Руської правди», то різні її редакції передбачали відповідальність за порушення меж та знищення межових знаків (ст. 34 Короткої редакції, ст.ст. 72-73 Розширеної редакції).

Окремі застосовувані пам'ятки іноземного права додатково врегульовували певні види сусідських відносин, зокрема питання переростання дерев та потрапляння плодів з них на сусідні володіння (ст. 80 «Землеробського (рільничого) закону»). Така обмеженість правового регулювання пояснюється дослідниками нерозвиненістю індивідуальних форм землекористування та общинним (громадським) характером власності на землю в Київській Русі.

Список використаних джерел

1. Власов Ю. Н. Государство и право Киевской Руси: становление политико-правовых отношений (VI-XIII века) / Ю. Н. Власов. – М.: Юрайт, 1999. – 312 с.

Університетські наукові записки № 7, 2015

2. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Т. 2: XI-XIII вік. / М. С. Грушевський; голова ред. кол. П. С. Сохань. – К.: Наукова думка, 1992. – 633 с.
3. Гуз А. М. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі: Навчальний посібник / А. М. Гуз. – К.: КНТ, 2007. – 72 с.
4. Дьяконов М. Очерки общественного и государственного строя Древней Руси / М. Дьяконов. – С.-Пб, 1908. – 510 с.
5. Захарченко П. П. Історія держави та права України: навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. – К.: Університет «Україна», 2005. – 208 с.
6. Кульчицький В. С. Історія держави і права України: Навчальний посібник / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.
7. Лашенко Р. М. Руська Правда (з «Лекції по історії українського права») / Р. М. Лашенко // Антологія української юридичної думки. – Київ: Юридична книга, 2002. – Т. 2: Історія держави і права України: Руська правда. – С. 426–432.
8. Лашенко Р. М. Право власності в «Руській Правді» / Р. М. Лашенко // Антологія української юридичної думки. – Київ: Юридична книга, 2002. – Т. 2: Історія держави і права України: Руська правда. – С. 444–449.
9. Леонтович Ф. І. Русская Правда и Литовський Статут / Ф. І. Леонтович // Антологія української юридичної думки. – Київ: Юридична книга, 2002. – Т. 2: Історія держави і права України: Руська правда. – С. 155–223.
10. Лешков В. М. История русского общественного права до XVIII / В. М. Лешков // Антологія української юридичної думки. – Київ: Юридична книга, 2002. – Т. 2: Історія держави і права України: Руська правда. – С. 52–136.
11. Мірошниченко А. М. Земельне право України: Навчальний посібник / А. М. Мірошниченко. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с.
12. Рубаник В.Є. Інститут права власності в Україні: Проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року: Історико-правове дослідження / В. Є. Рубаник– Харків: Легас, 2002. – 352 с.
13. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В. Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 800 с.
14. Чубатий М. Огляд історії українського права: Історія джерел та державного права / М. Чубатий. – Мюнхен, Київ: УДЖ «Ноосфера», 1994. – 220 с.
15. Юшков С. В. Учебное пособие по истории государства и права СССР. Выпуск I-II. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С. В. Юшков. – М.: Юридическое издательство НКЮ СССР. – М., 1944. – 64 с.

Мироненко И. В. Правовое регулирование земельных отношений добрососедства в праве Киевской Руси

В данной статье рассматривается правовое регулирование отношений добрососедства в праве Киевской Руси (X – II пол. XIV вв.). Такое регулирование в данный период имело ограниченный характер и в основном затрагивало вопросы нерушимости границ земельных владений и охраны межевых знаков.